

دیواندره

روشنک رهو، آرزو عبدی

فاطمه فرجی، بهزاد رضایی، بابک صدیقی

شهرستان دیواندره یکی از شهرستان‌های استان کردستان در غرب ایران است که در شمال این استان قرار گرفته‌است. مرکز این شهرستان شهر دیواندره است. از شمال با تکاب، از شرق با شهرستان بیجار، از شمال غربی با سقز، از غرب با مریوان و از جنوب با سنندج همسایه است. در این گفتار قصد آن داریم نگاهی به میراث غنی پزشکی سنتی این منطقه بیندازیم. گفتنی است که زنان و مردان، در روستا گیاهان دارویی را از مناطق کوهستانی اطراف خود جمع‌آوری می‌کنند و در شهر از عطرها خریداری می‌کنند. این گیاهان تازه و هم خشک مصرف می‌شود که در ادامه به بیان شیوه خشک کردن آن می‌پردازیم.

روش خشک کردن گیاهان

گیاهان را بعد از جمع‌آوری، جداگانه، روی پارچه‌ای تمیز، دور از آفتاب خشک می‌کنند؛ چون اشعه خورشید باعث از بین رفتن خواص گیاهان می‌شود. بعد از خشک شدن، آن‌ها را با دست خرد کرده و پودر می‌کنند و جداگانه نگهداری می‌کنند. برای نگهداری امروزه از شیشه یا قوطی استفاده می‌کنند و در گذشته از ظروف سفالی تمیز استفاده می‌کردند.

داروهای غیر گیاهی و خواص آن

علاوه بر گیاهان دارویی، از داروهای غیر گیاهی نیز برای بهبود و علاج بیماری‌ها و جراحات استفاده می‌شود این شیوه‌های درمان از گذشته دور معمول بوده و هنوز هم برای درمان بسیاری از بیماری‌ها و جراحات کاربرد دارند.

بیماری‌های روحی

فردی را که بیماری روحی و عصبی دارد به مرقد امامزاده می‌برند و شخص بیمار دور مرقد طواف

می‌کند، اگر بیماری شدید باشد و بیمار نتواند به تنهایی طواف کند شخص دیگری (مادر، پدر یا فردی نزدیک به او) به وی کمک می‌کند. سپس کاتب مرقد، که فردی سید و یا روحانی است، برای بیمار دعایی می‌نویسد که به آن در اصطلاح محلی نوشته (nušta) و یا تَوَرک (tavarok) می‌گویند، و آن را داخل پارچه‌ای سبز که به آن بیاخ (bayâx) می‌گویند می‌گذارند. در روستای کس نزان به آن، دعای طاس (tâs) می‌گویند.

- دعای مقدس را یا داخل آب می‌گذارند و آب را به فرد بیمار می‌خورانند یا در گوشه‌ای چال می‌کنند (معتقدند با چال کردن دعا بیماری از بین می‌رود) یا به گردن یا آستین پیراهن فرد بیمار می‌آویزند و یا داخل آب گذاشته و آب را پشت سر بیمار می‌ریزند (معتقدند با ریختن آب بیماری از بین می‌رود).

- در بعضی موارد، دعایی برای بیمار نوشته نمی‌شود و فقط از پارچه‌ای سبزرنگ به اسم بیاخ، که به ضریح امامزاده وصل شده، تکه‌ای جدا می‌کنند و آن را با سنجاق قفلی به گردن و یا آستین پیراهن بیمار وصل می‌کنند یا دور مچ دست بیمار می‌بندند. در صورتی که بیماری فرد شدید باشد وی را یک شبانه‌روز به سنگ قبر امامزاده می‌بندند تا شفا یابد.

- اگر بچه‌ای دچار ترس شده باشد و یا بیماری روحی داشته باشد، ساج داغ شده‌ای را در حالت نشسته روی سر کودک یا نوزاد نگه می‌دارند و روی ساج آب سرد می‌ریزند تا با صدای آن به بچه شوک وارد شود و ترس یا بیماری از بین برود.

- در زمان‌های گذشته معمول بوده که اگر فردی دچار ترس شده باشد، مهره‌ای سیاه رنگ را به گردن وی می‌آویختند که در اصطلاح محلی به آن شومیر (šavmer) و یا شوگ (sâwg) می‌گفتند و معتقد بودند شج یا جن، سراغ فرد بیمار نمی‌رود، این روش امروزه به ندرت معمول است.

بیماری‌های جسمی

سردرد برای درمان سردرد در زمان‌های گذشته شیوه‌ای معمول بوده که هنوز نیز مرسوم است. این روش را مردان و زنان خیره انجام می‌دهند و به آن در اصطلاح محلی سَر کَفْتَن (sarkaftn) می‌گویند.

روسری چهارگوشی را روی سر بیمار می‌اندازند و دور سر بیمار را با پارچه یا روسری دیگری می‌بندند تا روسری روی سر فرد محکم شود. سپس دو سوزن را که به نخ آویزان شده‌اند با دست در دو طرف سر نگه می‌دارند. در برخی مواقع نیز دو سوزن آویزان شده را در یک طرف پیشانی و پشت سر نگه می‌دارند. سپس دو سوزن را برداشته، مقابل همدیگر قرار می‌دهند، هر کدام که پایین‌تر باشد، آن طرف سر، درد می‌کند که برای درمان آن اقدام می‌کنند. چوبی تقریباً ضخیم، همانند وردنه را، بین پارچه یا روسری دور سر قرار داده و می‌پیچانند تا کاملاً سفت شود و روسری انداخته شده روی سر را از چهار طرف محکم به سمت پایین می‌کشند تا حالتی شوک مانند به بیمار وارد شود. سپس بیمار را حدود نیم ساعت، به همان طرفی که چوب قرار گرفته، بدون آنکه چوب را از داخل پارچه دور سر بیرون آورند می‌خوابانند و بعد از نیم ساعت چوب و دو روسری را از روی سر و دور سر برمی‌دارند.

- روش دیگر برای علاج سردرد این است که لبه‌های گوش را تیغ می‌زنند، چون معتقدند بدین طریق

خون کثیف بیرون ریخته و درد علاج می‌یابد. گاهی از این شیوه درمان تلقینی و عادت استفاده می‌شود و برخی هر هفته یک بار لبه‌های گوش را تیغ می‌زنند تا خون کثیف بیرون ریزد.
 - روش دیگر درمان بدین طریق است که کبریتی داخل استکانی روشن می‌کنند و استکان را روی پیشانی می‌گذارند تا پیشانی کاملاً داغ شود این شیوه امروزه نیز رایج است.
 - برای علاج درد چشم، چشم را جلوی جای داغ یا آب داغ نگه می‌دارند تا بخار وارد چشم شود و درد التیام یابد. کناره‌ها یا لبه گوش را، در سمتی که چشم درد می‌کند، تیغ می‌زنند تا خون کثیف خارج شود و درد چشم التیام یابد.

بیرون آوردن شیء از چشم برای بیرون آوردن شیء از چشم، چشم را با آب سرد شست‌وشو می‌دهند و یا فردی دیگر با زبان شیء را از داخل چشم بیرون می‌آورد. همچنین می‌توان پارچه‌ای تمیز و نرم شیء را از داخل چشم بیرون آورد.

آب ریزش چشم را با چندبار کشیدن سرمه به چشم درمان می‌کنند.

گل مژه برای علاج گل مژه، که در اصطلاح محلی قنچکه سلاو (qnčkaslâw) می‌گویند، به چشم سالم، سرمه می‌کشند و معتقدند گل‌مژه با دیدن سرمه از حسادت می‌ترسد و از بین می‌رود.

لکه روی چشم لکه سفیدرنگی است که در اثر بیماری سرخک روی چشم ایجاد می‌شود و در اصطلاح محلی به آن تانه (tâna) می‌گویند اگر روی مردمک چشم باشد، فرد بینایی‌اش را از دست می‌دهد ولی اگر در گوشه‌ای از چشم باشد برای علاج آن دو شیوه به کار می‌برند:
 - انگشتی از جنس نقره با نگینی سبز را روی چشم در محل لکه می‌گذارند، به صورتی که نگین روی لکه قرار گیرد. این کار را چند بار تا هنگامی که لکه از بین برود انجام می‌دهند. گفتنی است که نگین سبز و انگشت نقره جنبه اعتقادی دارد.

- داخل ظرفی مقداری آب ریخته و انگشتی نقره در آن قرار می‌دهند. فردی که لکه روی چشم دارد، سرش را خم کرده و چشمش را جلوی ظرف آب قرار می‌دهد سپس مردی روحانی یا عالم پنج دانه گندم را به سر فرد می‌کوبد و در حین کوبیدن دانه گندم، سوره حمد و کوثر می‌خواند. این کار در پنج مرتبه مستمر انجام می‌گیرد. گاهی این عمل را هفت بار نیز انجام می‌دهند. معتقدند با خواندن سوره حمد و کوثر، زخم به گندم منتقل می‌شود. سپس گندم داخل آب را همراه آب در گوشه‌ای می‌ریزند و انگشت داخل آب را می‌شویند تا لکه روی چشم از بین رود.

خونریزی بینی برای جلوگیری از خونریزی بینی، سر را بالا گرفته و پنبه‌ای را به آب تره آغشته کرده چند قطره از آن را داخل بینی می‌ریزند.
 - پشم بره یک ساله / برخ (barx) را می‌سوزانند و داخل بینی می‌گذارند و بعد از بند آمدن خونریزی، پشم سوخته را از بینی بیرون می‌آورند.

درد دندان را با دارویی به نام سریش (seriš) درمان می‌کنند. گیاه را خشک کرده، داخل هاون می‌کوبند. سپس آن را پودر کرده، با آب مخلوط می‌کنند و به صورت خمیر درمی‌آورند و روی دندان می‌گذارند.

- روی دندان‌هایی که درد می‌کند گیاه میخک می‌گذارند.

- مقداری عطر را روی دندان می‌ریزند.

- تکه‌ای زاج (zâx) (زاج سفید) را روی دندان‌هایی که درد می‌کند می‌گذارند.

زخم دهان برای درمان زخم دهان، روی زخم‌ها مقداری سماق تا سه دفعه می‌ریزند تا زخم ضدعفونی شده و از بین برود.

- چند مرتبه محلول جوهر لیمو و آب را غرغره می‌کنند.

- برای زخم دهان نوزاد یا برفک دهان نوزاد، که در اصطلاح محلی به آن موی قزه (moyqza) می‌گویند، محلول جوهر لیمو و آب و قند را با پنبه یا پارچه‌ای تمیز و نرم به برفک دهان می‌مالند. همچنین برفک دهان نوزاد با خوردن شیر مادر بهبود می‌یابد.

بوی دهان با غرغره کردن آب‌نمک از بین می‌رود.

جوش صورت یا بدن برای از بین بردن جوش صورت یا بدن، پوست گیاه ریواس را به پوست صورت یا بدن می‌مالند.

درد گردن برای علاج گردن‌درد، گردن را مالش می‌دهند تا رگ‌ها نرم شود، سپس آن را یک شبانه‌روز با پارچه‌ای محکم می‌بندند.

درد گوش و زخم گوش برای درمان درد گوش، لبه‌های گوش را که درد می‌کند تیغ می‌زنند تا خون کثیف خارج شود.

- پارچه‌ای را گرم کرده و روی گوش که درد می‌کند می‌گذارند تا درد التیام یابد این عمل را چند مرتبه انجام می‌دهند.

- با روغن حیوانی پشت گوش را که درد می‌کند مالش می‌دهند.

- برای علاج درد گوش نوزاد پنبه‌ای را به آب پیاز آغشته کرده و چند قطره از آن را داخل گوش او می‌ریزند. همچنین پنبه‌ای را گرم کرده و روی گوش که درد می‌کند می‌گذارند. این کار را چند بار انجام می‌دهند.

- روش دیگر برای درمان گوش درد نوزاد وارد کردن دود سیگار داخل گوش اوست که برای این کار از وسیله‌ای استوانه‌ای شکل که از دو طرف سوراخ است و در اصطلاح محلی به آن دمنه (damna) می‌گویند استفاده می‌کنند. یک طرف سوراخ دمنه را داخل سوراخ گوش نوزاد قرار داده و در طرف دیگر سیگار روشنی قرار می‌دهند و با کشیدن سیگار و دمیدن در دمنه دود را وارد گوش نوزاد می‌کنند.

زخم گوش برای درمان زخم گوش، خاک زیر فرش را به آن محل می‌مالند.

خارش بدن برای درمان خارش بدن، لبه‌های گوش را تیغ می‌زنند تا خون کثیف خارج شود؛ چون معتقدند با این کار خارش خوب می‌شود.

- همچنین از سه گیاه دارویی چقچقه (čaqčaq), شاه‌تره (šâtarâ) و گلابی (galâbi) جداگانه استفاده می‌کنند. این گیاهان جوشانده مصرف می‌شوند.

شکم درد برای علاج درد شکم از گیاهان دارویی استفاده می‌کنند که از آن جمله گوزروان (qozrwân)، گل کوو (golkua)، هزوکوی فیلی (hazokyfaely)، داچکه تاله (dâçkatâla)، دارچین (dârçin)، قوریجان (gorijân) است. این گیاهان را جداگانه جوشانده و مصرف می‌کنند. سایله (sâyla) غذایی از آرد الک شده و روغن و آب است برای درمان شکم‌درد مفید است. - برای ناراحتی صفرا از محلول توت خشک کوبیده و آب استفاده می‌کنند. از جوشانده توت خشک نیز برای درمان درد معده و روده استفاده می‌کنند.

حالت تهوع برای از بین بردن این حالت از جوشانده گیاهی دارویی به اسم چایی گول‌باخی (čâyigolbâxi) استفاده می‌کنند. از این گیاه برای درمان درد معده و صفرا نیز استفاده می‌شود. - نبات داغ برای بهبود حالت تهوع مؤثر است.

کمر درد، سستی کمر، و شب‌اداری

برای درمان درد کمر دور کمر را تا یک شبانه‌روز با پارچه‌ای می‌بندند. - روی قسمتی از کمر که درد می‌کند، خاکستر یا آجری داغ می‌گذارند و دور کمر را با پارچه‌ای می‌بندند. این روش برای درد کلیه نیز به کار گرفته می‌شود. - برای درمان سستی کمر، تخم‌مرغ خام را می‌خورند. همچنین دور کمر را تا یک هفته با روسری ابریشمی می‌بندند.

درد پشت

یکی از راه‌های درمان درد پشت مالش دادن است. قسمتی را که درد می‌کند با دست مالش می‌دهند تا التیام یابد؛ اگر درد ادامه داشت آن ناحیه را با روغن حیوانی یا روغن امریتانج (amretânj) که از بازار خریداری می‌کنند چرب کرده و مالش می‌دهند، سپس محل درد را یک شبانه‌روز با پارچه‌ای می‌بندند. - با آبتنی کردن داخل آب سرد درد پشت را درمان می‌کنند؛ چون حرارت بدن و آب سرد باعث نرم شدن رگ‌ها و انقباض و انبساط آن‌ها می‌شود.

قولنج با مالش دادن بهبود می‌یابد.

درد ناف برای بهبود درد ناف مقداری آب داغ را داخل ظرف ریخته و آن را روی ناف می‌گذارند. آب داغ باعث نرم شدن رگ‌ها می‌شود.

- پیاز کاملی را روی ناف قرار داده و یک شبانه‌روز آن را با پارچه‌ای محکم می‌بندند.

- رگ زیر بغل یا دو طرف کمر و یا میج پا را محکم فشار می‌دهند.

- سکه‌ای را به موم آغشته کرده و تا زمانی که درد بهبود یابد آن را روی ناف با پارچه‌ای محکم می‌بندند.

چگونگی بریدن ناف به فاصله چهار انگشت از ناف نوزاد، ناف را با رشته‌ای نخ، محکم گره می‌زنند تا مانع خونریزی شود سپس آن را با چاقو یا تیغی که با الکل ضدعفونی کرده‌اند، می‌برند و برای جلوگیری از چرک ناف، سرمه یا حنا روی آن می‌مالند.

ناوک کفتن (nawkkafn): هنگامی که فرد، با بلند کردن شیء سنگین دچار درد شدید ناف شود، معتقدند رگ‌های ناف جابه‌جا شده است که در اصطلاح محلی ناوک کفتن می‌گویند و باید توسط فردی خبره درمان شود. فرد را به پشت خوابانده و پاهای او را بالا می‌برند و به دیوار تکیه می‌دهند، سپس رگ زیربغل را محکم فشار داده و روی ناف، ظرف یا استکانی قرار می‌دهند و آن را با پارچه‌ای محکم می‌بندند و معتقدند بدین روش رگ جابه‌جا شده در جای خود قرار می‌گیرد. تا هنگامی که درد ناف بهبود نیافته، نباید ظرف یا استکان را از روی ناف بردارند. در این مدت فرد باید تخم‌مرغ پخته و چای بسیار مصرف کند.

درد پا برای درمان، پا را روی آجر داغ می‌گذارند تا با گرم شدن پا، درد التیام یابد و یا پا را زیر کرسی قرار می‌دهند تا کاملاً گرم شود.
- پا را تا حدود یک ساعت زیر شن و ماسه ساحل رودخانه، که در اصطلاح محلی چوریخه (čewrexa) می‌گویند، قرار می‌دهند.

ترک پا را با گذاشتن چربی گوسفند کاملاً داغ شد درمان می‌کنند که علاوه بر ضدعفونی کردن، باعث ترمیم ترک می‌شود، سپس آن محل را تا زمانی که ترک بهبود یابد با پارچه‌ای می‌بندند.

فشار خون برای درمان فشار خون، نوک بینی یا زیر زبان و یا ساعد دست را تیغ می‌زنند تا خون کثیف و اضافی خارج شود. برخی بر طبق عادت، شش ماه یک بار و یا سالی یک بار، این عمل را انجام می‌دهند.

سرخک روی شخص بیمار پنج یا شش روز پارچه‌ای قرمز رنگ می‌پوشانند. انداختن پارچه قرمز رنگ جنبه اعتقادی دارد و از گذشته که درمانی برای سرخک وجود نداشته و سرخک منجر به مرگ می‌شده رایج بوده است و معتقد بودند که انداختن پارچه قرمز رنگ مانع مرگ فرد شده و بیمار عذاب کمتری می‌کشد. این شیوه درمان امروزه نیز رایج است.

- همچنین بیمار را زیر کرسی و یا در اتاق گرم می‌خوابانند و به وی خوراک شیرین می‌خورانند.

- در صورتی که بیماری سرخک بهبود نیابد شیر خر سفید به وی می‌خورانند.

- به نوزادی که سرخک گرفته شیر خر سفید می‌خورانند.

سیاه‌سرفه

برای درمان سیاه‌سرفه شیر خر سفید و جو را با هم می‌پزند و به بیمار می‌خورانند.

- از جوشانده گیاهی دارویی، به اسم بارهنگ (bârhâng) استفاده می‌کنند.

- مقداری کُنجد را داخل آب ریخته و به فرد بیمار می‌خورانند.

- از جوشانده گیاهی دارویی، به اسم بارهنگ (bârhang) استفاده می‌کنند.
- مقداری کُنجد را داخل آب ریخته و به فرد بیمار می‌خورانند.
- از جوشانده گیاهی دارویی، به اسم دیان رکشه (deyânrekeša) استفاده می‌کنند.
- پیاز پخته و له‌شده می‌خورند.
- به را داخل تنور می‌گذارند تا کاملاً نرم شود سپس دانه آن را به فرد بیمار می‌دهند.

یرقان را در اصطلاح محلی، زردویی (zardoyi) می‌گویند.

- برای درمان بیماری چند عدد ماهی قرمز را تا دو روز جلوی بیمار قرار می‌دهند تا با نگاه به آن‌ها بیماری بهبود یابد.

- همچنین ماهی‌های ریز سالم و زنده را به فرد بیمار می‌خورانند تا با قورت دادن آن میکروب بدن از بین رفته و بیماری بهبود یابد.

اسهال

- برای درمان این بیماری بیشتر از مایعات و میوه استفاده می‌شود.
- تخم‌مرغ را آب‌پز کرده، زرده آن را با سماق و پونه خشک کوبیده شده، مخلوط می‌کنند و به بیمار می‌دهند.
- غذاهای آبکی و بیشتر آش ماست استفاده می‌کنند.
- قهوه را جوشانده به فرد بیمار می‌دهند.
- زرده تخم‌مرغ آب‌پز می‌خورند.
- ماست را داخل ظرفی با چای خشک مخلوط می‌کنند و به بیمار می‌دهند.

کم‌اشتهایی

- خوردن گزنه‌گبین که در اصطلاح محلی به آن گزو (gazu) می‌گویند.
- خوردن شیر گاو زرد.
- انجیر را یک شبانه‌روز داخل آب ریخته و آب آن را به فرد بیمار می‌دهند.
- توت خشک‌شده را کوبیده با آب قاطی می‌کنند و به فرد بیمار می‌دهند.

حساسیت‌های پوستی

زگیل

- در اصطلاح محلی به آن بالوکه (bâloka) می‌گویند. برای از بین بردن آن، فرد را نزد سیدی می‌برند و سید آب دهانش را روی زگیل می‌مالد و وردی می‌خواند، سپس روی زگیل را با پارچه‌ای باریک چند روز محکم می‌بندد.
- خاک سرخ مرقد مقدس را روی زگیل ریخته و تا چند روز زگیل را با پارچه‌ای باریک می‌بندند تا خاک جابه‌جا نشود.

خاک مقدس و آب دهان سید، جنبه اعتقادی دارد و معتقدند مقدس بودن آن دو، باعث از بین رفتن زگیل می‌شود.

- زگیل را با موی سر محکم می‌بندند سپس آن را با تیغ می‌برند و روی زخم نمک می‌ریزند تا ضد عفونی شده و زگیل رشد نکند.

میخچه با چاقو یا تیغ، میخچه را می‌برند و روی آن اسید می‌مالند تا ریشه‌کن شود. این کار توسط افرادی ماهر انجام می‌گیرد.

گزیدگی

مارگزیدگی در حین مارگزیدگی، به محل گزش تیغ می‌زنند و خاک سرخ مرقد مقدس را روی محل می‌ریزند و شخص را می‌خواهاند. سپس با چوب، روی حلی می‌کوبند تا موش روی فرد نپرد، چون معتقدند اگر موش روی فرد بپرد فرد می‌میرد.

- برای بیرون آوردن سم نیز از حجامت استفاده می‌کنند که این کار توسط دلاک انجام می‌گیرد. سپس تا سه روز خاک مرقد مقدس روی محل گزیده شده قرار می‌دهند و محل را با پارچه‌ای می‌بندند.

- اگر از حجامت استفاده نشود، فردی ماهر با مکیدن محل گزش سم را بیرون می‌آورد که به آن فرد در اصطلاح محلی مارمز (mârméz) گفته می‌شود سپس خاک مرقد مقدس را تا سه روز روی آن محل ریخته و با پارچه‌ای می‌بندند.

عقرب گزیدگی، زنبور گزیدگی

برای درمان عقرب‌گزیدگی و زنبور‌گزیدگی، روی محل گزش، گل سرخ گذاشته و آن را یک یا دو روز یا پارچه‌ای می‌بندند.

- محل گزش را داخل آب سرد می‌گذارند تا سم بیرون آید.

انعقاد خون

جلوگیری از خونریزی محل بریدگی

برای جلوگیری از خونریزی، پارچه‌ای را آتش زده و روی محل بریدگی می‌گذارند تا علاوه بر ضد عفونی کردن محل، مانع خونریزی شود. به این روش در اصطلاح محلی بوسو (bosó) می‌گویند.

- عسل و سیاه‌دانه را مخلوط کرده و روی محل بریدگی می‌گذارند.

جلوگیری از خونریزی شدید هنگام عادت ماهانه پوست پیاز را داخل کمی آب می‌پزند، سپس آن را با قوی ماخ (qoymâx) (غذایی از آرد، روغن و شکر) مخلوط کرده، مصرف می‌کنند.

جلوگیری از خونریزی زنان و سقط جنین

- چرم غربال نوبزنگ (nâwbezng) را سوزانده و همراه کره داخل نان می‌گذارند و به بیمار می‌دهند. با خوردن آن خون منعقد شده و مانع سقط جنین می‌شود.

- انگشتان بزرگ پا را محکم فشار می‌دهند و یا با پارچه‌ای باریک محکم می‌بندند تا خون منعقد شده و مانع سقط جنین شود.

جلوگیری از خونریزی شدید زائو

- پاهای زائو را بالاتر از سطح سرش می‌گذارند تا خونریزی کاهش یابد.
- برنج خام و نمک را با هم داخل هاون کوبیده و به زائو می‌دهند.

آل بردن (âlberden): هنگامی که زائو خونریزی شدید داشته باشد، معتقدند که جفت نوزاد را جن و یا موجودی وحشتناک و یا شبحی به اسم آل برداشته و همراه خود برده است، که اگر جفت را به آب رساند زائو فوت می‌کند. برای جلوگیری از این مشکل این‌گونه عمل می‌کنند.
- گیاهی خاردار به اسم درک آسن (drkâsn) را روی سوراخ پشت‌بام که لوله بخاری از آن رد می‌شود / باینجه (bâynja) می‌گذارند تا آل وارد اتاق زائو نشود.
- مردهای خانواده داخل منزل می‌مانند تا آل وارد منزل نشود.
- هفت شب، مردان روی پشت‌بام نگهبانی می‌دهند و با چوب روی طبل می‌کوبند تا آل نزدیک نشود.
این اعتقاد در گذشته بیشتر مرسوم بوده و امروزه نیز در مناطق روستایی وجود دارد.

جراحات

دمل چرکی

برای بیرون آمدن چرک دمل، از برخی گیاهان دارویی، از جمله، گیارک‌شه (geârkeša)، پیکه ملیچکانه (papkamalečkâna)، گیابزرک (geyâbazrk) و هرکشی (harakašy) جداگانه استفاده می‌کنند. به این صورت که گیاه را داخل هاون کوبیده، روی دمل می‌گذارند و تا زمانی که چرک خارج شود روی آن با پارچه‌ای می‌بندند.
- شکم قورباغه زنده را شکافته، و روی دمل می‌گذارند. کثافت شکم قورباغه باعث بیرون آمدن چرک دمل می‌شود.
- خاک مرقد مقدس را تا یک هفته روی دمل می‌گذارند و با پارچه‌ای می‌بندند.
- مخلوط قند خرد شده و خمیر نان را روی دمل می‌گذارند تا چرک دمل خارج شود.
- خمیر نان و زردآلوی خشک‌شده را داخل هاون می‌کوبند و روی دمل می‌گذارند و با پارچه‌ای محکم می‌بندند تا چرک خارج شود.
- زردآلوی خشک‌شده را با بروش (گندم آسیاب شده با آسیاب دستی)، داخل هاون می‌کوبند و روی دمل می‌گذارند و با پارچه‌ای تا سه روز می‌بندند تا چرک خارج شود.
بعد از بیرون آمدن چرک دمل روی آن، قوی‌ماخ (غذایی از آرد، روغن و شکر) می‌گذارند و تا چند روز با پارچه‌ای می‌بندند تا التیام یابد.
مدت زمان گذاشتن قوی‌ماخ بستگی به دمل دارد. اگر زخم عمیق نباشد، تا دو روز می‌گذارند در غیر این صورت تا یک هفته آن را روی دمل قرار می‌دهند.

زخم کچلی

زاج سرخ شده را در هاون می کوبند و با خامه شیر گاو زرد مخلوط می کنند، سپس با مرغ روی زخم می مالند.

ماست و گازوئیل و زاج کوبیده شده را با هم مخلوط کرده و با پر مرغ به زخم می مالند.

سوختگی در صورتی که محل سوختگی بدون تاول باشد، پیازی را داغ کرده، می گذارند تا سرد شود، سپس آن را با پر مرغ به محل سوختگی می مالند. این کار علاوه بر ضد عفونی کردن، باعث پوست انداختن محل سوختگی می شود. همچنین زرده تخم مرغ را با روغن مخلوط کرده و با پر مرغ روی محل سوختگی می مالند. این عمل مانع ترک برداشتن محل سوختگی می شود. - در صورتی که سوختگی تاول داشته باشد ساج را داغ کرده و جو را روی آن می گذارند تا سرخ شود، سپس جو را داخل هاون کوبیده و با دست روی محل سوختگی می ریزند تا علاوه بر ضد عفونی کردن محل سوختگی باعث التیام آن شود.

شکسته بندی

برای ترمیم محل شکستگی، فرد را نزد جراح شکسته بند می برند که شیوه درمان وی بدین صورت است: - ظرف آب گرمی را زیر ناحیه شکستگی گذاشته و در حین ریختن آب گرم، با دست محل شکستگی را شست و شو می دهند. سپس دو گیاه دارویی به اسم گیاکام (geâkâm) و رون یاس (ronyâs) را با زرده تخم مرغ و آرد مخلوط کرده و روی پارچه مشمع می گذارند و مشمع را روی محل شکستگی گذاشته، با پارچه کتان می بندند. پارچه مشمع، باعث گرم نگه داشتن محل شکستگی و ترمیم آن می شود. مدت باندپیچی محل شکستگی، بستگی به شدت آن دارد. اگر شکستگی شدید باشد، تا ۴۰ روز یا بیشتر طول می کشد و اگر خفیف باشد ۱۰ تا ۱۵ روز طول می کشد.

بعد از تمام شدن مدت باند پیچی، بیمار را دوباره نزد جراح می برند و جراح باند را باز می کند. اگر شکستگی ترمیم یافته بود، نیازی به باند پیچی مجدد نیست، در غیر این صورت به همان روش ولی شل تر باند را می بندند.

در صورتی که شکستگی خفیف باشد و استخوان فقط ترک خورده باشد، مقداری آرد و زرده تخم مرغ و نمک را، که در اصطلاح محلی نیونمک (newânmak) می گویند، روی پارچه متقال، که به آن خام (xam)، می گویند ریخته و روی محل شکستگی می گذارند، سپس دو مقوا یا دو تخته را در دو طرف ناحیه شکستگی قرار داده و محل را به مدت ۱۰ تا ۱۵ روز با پارچه ای می بندند.

در صورتی که جراح، محل سکونتش دور باشد و یا در آن روستا ساکن نباشد در دو طرف محل شکستگی، دو تخته قرار داده و با پارچه ای محکم می بندند، سپس فرد را نزد جراح می برند. آتل بندی مانع تکان خوردن و جابه جا شدن بیشتر استخوان شکسته می شود.

در شکستگی سر، برای بند آمدن خون، زردچوبه و عسل را مخلوط کرده و به آن یونجه کوبیده شده اضافه می کنند، سپس مخلوط را روی محل شکستگی قرار می دهند. بعد از بند آمدن خون، محل شکسته را با پنبه یا پارچه ای تمیز و نرم که به الکل یا روغنی که حرارت داده و بعد سرد شده آغشته شده، تمیز

می‌کنند و روی محل شکستگی، خمیر نان می‌گذارند، تا علاوه بر ضدعفونی کردن آن باعث ترمیم شکستگی شود.

کوفتگی

برای بهبود کوفتگی ماست را داغ کرده با آرد مخلوط می‌کنند و به صورت خمیر در می‌آورند. خمیر را روی پارچه متقال گذاشته، روی محل کوفتگی می‌گذارند و با پارچه‌ای تا یک شبانه‌روز می‌بندند. خمیر باعث به جریان افتادن دوباره خون در محل کوفتگی می‌شود. - قوی‌ماخ را روی محل کوفتگی می‌گذارند و حدود یک شبانه‌روز با پارچه‌ای می‌بندند. - روی مقداری خمیرنان کمی نمک ریخته و روی ساج گرم می‌گذارند تا گرم شود، سپس خمیر گرم را با روغن حیوانی چرب کرده و تا یک شبانه‌روز روی محل کوفتگی می‌گذارند و با پارچه‌ای محکم می‌بندند.

دررفتگی محل دررفتگی را با آب گرم خوب ماساژ می‌دهند، سپس به سمت جلو محکم می‌کشند. همچنین برای بهبود دررفتگی، از نیونمک استفاده می‌کنند. به این صورت که مخلوط را روی پارچه متقال ریخته و روی محل دررفتگی می‌گذارند و دو تخته یا دو مقوا را در دو طرف محل گذاشته و با پارچه‌ای ۱ تا ۲ روز محکم می‌بندند.

حجامت عمل بادکش کردن و خون گرفتن از بدن است که توسط دلاک انجام می‌شود. این عمل برای درد سینه، گوش، سر و پا انجام می‌گیرد و بیشتر آن را در قسمت پشت سر و پشت بدن انجام می‌دهند. روش کار به این صورت است که شاخ گاو را، که به آن کله شاخ (kalasâx) می‌گویند، روی قسمتی که می‌خواهند حجامت کنند گذاشته و شاخ را می‌پیچانند تا آن قسمت باد کند، بعد از بادکش کردن، شاخ گاو برداشته و به آن قسمت تیغ می‌زنند تا خون کثیف بیرون ریزد. بعد از بیرون آمدن خون کثیف، زخم را با روغن حیوانی، چرب می‌کنند تا علاوه بر ضد عفونی کردن زخم، باعث بهبود آن شود. در بعضی مواقع هنگام مارگزیدگی نیز این عمل را انجام می‌دهند، با این تفاوت که بعد از بادکش کردن محل گزیدگی فردی ماهر، که به آن مارمژ می‌گویند، با مکیدن، سم را از آن قسمت خارج می‌کند.

ختنه کردن توسط دلاک انجام می‌گیرد. قبل از ختنه، خاکستر تنور را داخل ظرف مسی ریخته و زیر آلت تناسلی کودک می‌گذارند و دلاک آن را روی آلت تناسلی می‌مالد که باعث بی‌حسی محل می‌شود. سپس دلاک با تیغ جراحی که با الکل ضدعفونی شده، پوست روی آلت تناسلی را می‌برد و روی زخم ماده‌ای قرمز رنگ به اسم تمتور (tamtur) می‌ریزد که این ماده باعث ضدعفونی شدن زخم می‌شود بعد از چند دقیقه روی زخم ماده‌ای کرم‌رنگ که نوعی مرهم است و به آن ملحم (malham) می‌گویند، ریخته و با پارچه‌ای کتانی زخم را تا یک شبانه‌روز باندپیچی می‌کنند.

بعد از یک شبانه‌روز و بعد از ادرار بچه، دلاک باند را باز می‌کند و در صورت بهبودی زخم، فقط زخم را با روغن حیوانی چرب می‌کند و توصیه می‌کند که هر روز دوبار این عمل انجام شود، در غیر این صورت، روی زخم روغن حیوانی می‌مالد و روی آن مرهم می‌زند ولی زخم را دیگر باند پیچی نمی‌کنند.

بارداری و زایمان

تسریع زایمان

زن حامله را به پشت خوابانده و قابله با مالش دادن شکم وی، زایمان را تسریع می‌کند.
- زن حامله را داخل اتاق می‌گردانند تا زایمان زودتر انجام گیرد.
- زن حامله را دور تنور داغ می‌گردانند، تا بدنش گرم شده و زایمان تسریع شود.
- تخم‌مرغ عسلی به زائو می‌خورانند.
- محلول قند سرخ شده و آب داغ را به زن حامله می‌خورانند تا باعث باز شدن لوله رحم و تسریع زایمان شود.

- در صورتی که نوزاد با پا آمده باشد، قابله با تکان دادن شکم زن حامله و ماساژ آن، باعث تکان خوردن نوزاد شده و سبب می‌شود که نوزاد با سر به دنیا بیاید. برای این عمل زن حامله را داخل نمد می‌گذارند.

زایمان هنگام زایمان، قابله، زن حامله را روی زمین نشانده و پشت وی را می‌گیرد تا هنگامی که نوزاد به دنیا بیاید. بعد از به دنیا آمدن نوزاد، قابله شکم زائو را مالش می‌دهد تا جفت نوزاد خارج شود. اگر خارج شدن جفت زیاد طول بکشد، قابله شروع به بریدن ناف می‌کند که به اندازه چهار انگشت از ناف فاصله می‌گذارد و آن را با نخی محکم می‌بندد تا مانع خونریزی شود، سپس آن را با تیغ یا کارد ضدعفونی شده می‌برند و برای جلوگیری از چرک، روی ناف حنا و سرمه می‌مالند. فاصله گذاشتن چهار انگشت مانع صدمه رسیدن به ناف می‌شود. بعد از خارج شدن جفت، آن را چال کرده و یا داخل رودخانه می‌اندازند.

ازدیاد شیر مادر برای زیاد شدن شیرش از خوردنی‌های زیر استفاده می‌کند:

- گندم سرخ شده روی ساج.

- آوماست (aumâst) که محلول ماست و آب است.

- چای کم‌رنگ

- غذاهای محلی آبکی

- ترید یا تربیت (غذاهای آبکی که داخل آن نان خرد می‌کنند).

آبسه پستان برای درمان آبسه دو گیاه دارویی گیارکشه (geârekeša) و پیکه مریچکه (papkamarečka) را داخل هاون کوبیده و جداگانه روی زخم می‌گذارند.

سقط جنین برای سقط جنین دانه ترتیزک که به آن توتره‌تیزه (totarteza) می‌گویند می‌خورند. همچنین بلند کردن شیء سنگین باعث سقط جنین می‌شود.

نازایی برای درمان زنان نازا، در قوی‌ماخ، آبغوره به فرد می‌دهند.

زن نازا را به مرقدی مقدس برده و بعد از طواف کردن مرقد، تکه‌ای از پارچه‌ای سبزرنگ را که به

ضریح امامزاده آویزان است جدا کرده و دور مچ دست وی می‌بندند، که به آن پارچه شال یا بیاخ (bayâx) می‌گویند و معتقدند تقدس مرقد امامزاده و پارچه سبب بچه‌دار شدن فرد می‌شود. این عمل جنبه اعتقادی دارد و برای معالجه مردان عقیم نیز به کار می‌رود.

تشخیص دختر یا پسر بودن جنین

- پسر طرف راست شکم قرار می‌گیرد و دختر طرف چپ قرار می‌گیرد.
- پسر حالتی جمع شده و برآمده دارد، ولی دختر دور کمر قرار می‌گیرد.
- در صورتی که پلک‌های زن حامله چسبیده باشد جنین پسر است و در صورت جدا بودن و فاصله داشتن پلک‌ها جنین دختر است.
- در صورتی که زن حامله عصبانی و افسرده باشد، جنین دختر و در صورت خوشحال و شاد بودن، جنین پسر است.
- در صورت لک شدن صورت جنین پسر است.
- شیر زن حامله را با آب مخلوط می‌کنند، در صورتی که شیر کف استکان قرار گیرد، جنین پسر است و در غیر این صورت دختر است.
- مقداری نمک را، بدون آنکه زن حامله بفهمد، روی سرش می‌ریزند، در صورتی که دستش را به طرف بینی‌اش ببرد، جنین پسر و اگر دستش را به طرف سرش ببرد، جنین دختر است.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی